

ЗАБОН МУҲИМТАРИН ВОСИТАИ АЛОҚАИ ОДАМОН МЕБОШАД

О. Қ. Мирзораҳимов

Муаллими калони кафедраи “Амалиёти назарияви”-и синфҳои ибтидоии
институти педагогии давлатии шаҳри Чирчиқи вилояти Тошканд

АННОТАЦИЯ

Дар мақола дар бораи забон, муомилоти инсонӣ, аҳамияти забон дар муомилоти инсон маълумот дода мешавад.

Калимаҳои калити: забон, муомилот, инсон, восита, чамъият, фаҳмидан, омӯхтан, қонунҳои табиӣ, инкишоф.

МУҚАДДИМА

Забон муҳимтарин воситаи алоқаи инсонӣ мебошад. Бе забон муомилоти инсонӣ ва бе муомилот чамъият ва ҳуди инсон ҳам вучуд надорад, зеро бе забон фаҳмидани воқеият аз имкон берун аст.

Олимон исбот карданд, ки забон организмest, ки монанди ҳайвонот ва растаниҳо мувофиқи қонунҳои табиӣ тараққӣ мекунад, ки он қонунҳо барои ҳамаи забонҳо умумӣ мебошанд, яъне вай (забон) монанди ҳар гуна организм пайдо мешавад, тараққӣ мекунад, ба камол мерасад ва таназзул намуда, аз байн меравад. Чунин ақида махсусан дар миёнаи асри XIX, ки дар ин вақт фанҳои табиӣ, аз ҷумла дарвинизм, ба омӯхтани инсон ва хусусиятҳои вай машғул мешавад, паҳн гардида буд. Ин гуна фаҳмиш ба омӯхтани ҳодисаҳои ҳақиқӣ оварда намерасонд, баръакс, аз ҳақиқат дур шуданро ташвиқ менамояд.

АДАБИЁТ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Нодурустии ин ақидаҳо баъзе “таҷрибаҳо”-и шахсӣ ба кулӣ исбот карданд. Масалан, дар назари аввал, чунин менамояд, ки кӯдак нафас кашидан, нигоҳ кардан, роҳ рафтан ва ғайра заданро як хел ёд мегирад, аммо ин дуруст нест.

Хусусияти табиӣ, биологии инсон берун аз чамъият, бе алоқамандии чамъият ҳам тараққӣ мекунад, инкишоф меёбад, аммо малака, ки вобаста ба забон мебошад, дар он шароиту вазъият тараққӣ карда наметавонад.

Маълум аст, ки аз падару модари ҳабишӣ ҳабишбача ва аз падару модари хитой хитойбача ба вучуд меояд. Аммо ин

чунин маъно надорад, ки ҳабашбача бояд ба забани ҳабашӣ ва хитойбача ба забони хитой гап занад.

Агар барои таҷриба ҷои истиқомати ин ду тифлро иваз намоем, яъне ҳабашро ба Хитой ва хитойбачаро ба Африка, ба назди ҳабашҳо бурда монем, ҳабаш ба забони хитой ва хитойбача ба забони ҳабашӣ гап мезанад.

Ба ҳамин тариқ, забон чун мероси табиӣ дода намешавад, ҳол он ки рангӣ пӯст, таносуби бадан, шакли косахонаи сар, мӯи бадан – аломатҳои наҷодӣ ба қонунҳои биологии меросӣ вобаста мебошанд.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳақиқат “ овозҳои” аввалини кӯдакони тамоми дунё аз таркибҳои ҳичогии ҳамсадоҳои лабӣ иборат мебошанд: - ма-ма, па-па, ба-ба, ня-ня, дя-дя. Ин умумият ба он вобаста аст, ки талаффузи ин овозҳои осон мебошад. Аммо ин гуна гапзании норавшан ва бербитаи кӯдакон ханӯз бо забон умумияте надорад. Агар кӯдакон ҳичо-ҳичоро дар асоси таъсири ҳаёти воқеӣ вобаста ба маъноӣ муайян истифода намоянд, хусусияти забонии онҳо дигар намешавад. Ин гуна таркибҳои овозӣ дар ҳамон сурат ба калима мубаддал шуда метавонанд, ки агар номе ё маъноеро ифода намоянд ва он гоҳ ҳама гуна ҳаёлҳои умумияти забонии “ кӯдакони” ва пайдоиши табиӣ он аз байн меравад.

Калимаҳои шаклан якхела дар забонҳои гуногун маъноҳои ҳархела доранд. Худи ҳамин ҳам мефаҳмонад, ки маъно ва шакл, балки ба ҳаёти воқеи вобаста аст, дар ифодаи ҳичоҳи якхелаи кӯдакони халқҳои гуногун умумияти забони вучуд надорад.

Хулоса, кӯдакон ҳарчанд ин гуна таркибҳои овозиро якхела баранд ҳам, онҳо ҳамдигарро фаҳмида наметавонанд, чунки забони онҳо гуногун аст.

Чунон ки маълум гардид, забон ҳодисаи табиӣ набуда, ба қатори ҳодисаҳои ҷамъияти дохил мешаванд. Барои комилан аниқ намудани ин масъала мавқеи забонро дар байни ҳодисаҳои дигари ҷамъиятӣ муайян кардан лозим аст. Дар байни забон ва ҳодисаҳои дигари ҷамъияти ҷӣ гуна умумият ҳаст ва забон аз онҳо бо кадом хусусияти худ фарқ мекунад?

Умумияти забон ва ҳодисаҳои ҷамъиятӣ дар он аст, ки забон шартӣ муҳими мавҷудият ва тараққиёти ҷамъияти инсонӣ буда, ҳамчун элементи маданияти маънавӣ, монанди ҳамаи дигар ҳодисаҳои ҷамъияти материалӣ мебошад. Аммо функсияи забон ва қонунҳои тараққиёти таърихӣ вай аз ҳодисаҳои дигари ҷамъияти ба куллӣ фарқ мекунад.

Забонро на ин ки ягон синф, балки тамоми ҷамъият, ҳамаи синфҳои ҷамъият, саъю кӯшиши садҳо насли одамон

ба вучуд овардааст. Вай барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти ягон хел синф не, балки барои тамоми ҷамъият ва ҳамаи синфҳои ҷамъият хизмат мекунад.

Аз ҳамин сабаб, вай ҳамчун забони умумихалқӣ ба вучуд омада, барои ҷамъият ягона ва барои ҳамаи аъзоёни ҷамъият умуми ҳисоб меёбад. Забон ҳам ба сохти кӯхнаи мурдаистода ва ҳам ба сохти нави сабзистода, ҳам ба базиси кӯхна ва ҳам ба базиси нав, ҳам ба истисморкунандагон, ҳам ба истисморшавандагон баробар хизмат мекунад.

Азбаски забон воситаи алоқа ва дар айни замон воситаи мубодилаи афкор мебошад, аз ин ҷо худ аз худ муносибати забон ва тафаккур ба миён меояд. Дар бораи забон ва тафаккур ду фикри ба ҳамдигар муқобил ҷой дорад:

- 1) Ҷудо кардани забон аз тафаккур ва тафаккур аз забон.
- 2) Забон ва тафаккурро як чиз ҳисоб кардан.

Тафаккур нисбат ба забон зудтар тараққӣ мекунад ва инкишоф меёбад, аммо бе забон тафаккур танҳо “чизҳо барои худ” мебошад. Инсон ҳамеша барои баён кардани на танҳо чизҳои маълум, балки ҳодисаҳои нав материали тайёри забон – калимаҳо ва ҷумлаҳо истифода мебарад. Дар ин бора философи Юнон Платон гуфта буд: “ Чизҳо вақте мафҳум ва равшан мегарданд, ки агар онҳо ро бо ёрии ҳарфҳо ва ҳичоҳо тасвир намоем”.

НАТИҶАҲО

Агар тафаккур бе забон вучуд дошта натавонад, пас забон ҳам бе тафаккур мавҷудияти худро аз даст медиҳанд. Мо фикр карда гап мезанем ва менависем, кӯшиш мекунем, ки фикри худро ба воситаи забон амиқтар ва фаҳмотар ифода намоем. Ҳатто ҳар касе, ки сухани шахси дигарро гуфтани мешавад, онро ба таври худ фаҳмида баён мекунад. Нотик, актёр ва диктореро тасаввур кардан душвор аст, ки вай як чизро тўтивор аз ёд карда, нафаҳмида танҳо талаффуз кунад. Ба ҳамин тариқ, фикрҳо дар базаи забон ба вучуд меоянд ва дар он мустаҳкам мегарданд. Аммо ин чунин маъно надорад, ки забон ва тафаккур айнияти якдигар мебошанд. Дар забон воҳидҳои дигари ифодакунандаи маъно мавҷуданд: морфемаҳо, калимаҳо, таркибҳо, ибораҳо, ҷумлаҳо. Дар забон шаклҳои лексикӣ, грамматикӣ ва фонетикӣ бо вучуди гуногун будан мувофиқи мантиқ ба вучуд меоянд. Забон аз ҷумлаҳо, ҷумлаҳо аз калимаҳо иборатанд. Калимаҳо аз рӯи қоидаҳои қонуни муайяни забон сохта мешаванд ва таъғир меёбанд.

Ҳамин тавр, ҳар як қисми забон (фонетика, морфология, лексика, синтаксис) системаи худро дорад.

Забон воҳиди том аст, ки ин ба система доштани он алоқаманд мебошад. Воҳиди том будани забонро ба эътибор гирифта, баъзе олимон, монанди М.Мюллер, А.Шлейхер онро бо организм монанд карданӣ мешуданд. Организм ҳақиқатан воҳиди том аст, ки вале забонро организм номидан мумкин нест. Организм ба вучуд меояд, тараққӣ мекунад ва пир шуда, аз байн меравад, аммо забон чунин хусусият надорад.

Забон ҳодисаи биологӣ набуда, ҳодисаи ҷамъиятӣ аст. Дуруст аст, ки забон ба вучуд меояд ва инкишоф меёбад, аммо ин процесси биологии пайдоиш ва инкишоф нест. Агар аз як забон ё лаҳҷа забони нав ба вучуд ояд, он забони аввала ё лаҳҷа, ки роли сарчашмагӣ мебозид, дигар вучуд дошта наметавонад, вай аз байн меравад, ба забони нав омехта мешавад, онро бой мегардонад. Ба ҳамин тариқ, воҳиди том будани забон маъноӣ ба организм монанд будани онро надорад.

ХУЛОСА

Забон, ки олоти алоқа аст, дар айни замон олоти мубориза ва тараққии ҷамъият низ мебошад. Забон чун муҳимтарин воситаи тараққии ҷамъият хизмат мекунад. Аз ҷониби дигар, ҳар дигаргунӣ, ки дар зиндагӣ падида меояд, мустақиман дар забон акс ёфта, барои тағйир ва такмили он таъсир мерасонад. Дар офариниш ва раванқи забон тамоми аъзоёни ҷомеа, синфҳо ва табақаҳои гуногуни он саҳм мегузоранд. Забон ба ҳама, қатъи назар аз мансубияти онҳо ба синфу табақаҳои мухталиф, баробар хизмат мекунад. Бинобар ин забон “қатъан ҳодисаи синфи” нест, балки ҳодисаи комилан умумиҷамъиятист.

REFERENCES

1. В.С.Расторгуев. Краткий очерк фонетики таджикского языка, Сталинабад,1955,стр 10.
2. Б.Ниёзмуҳаммадов. Забоншиносии тоҷик (Асарҳои мунтахаб), нашриёти “Дониш”, Душанбе,1970,
3. Н.Маъсумӣ. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик, Сталинобод, 1959.
4. Ш.Рустамов. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Нашриёти “Маориф”, Душанбе, 1982.
5. М.Кабиров,Ф.Исомиддинов, А.Зоҳидов. Забони тоҷикӣ, Тошканд, “Ўзбекистон”,2010.